

Hanne Kloots

Leerkrachten Nederlands en het andere deel van het taalgebied

Abstract

In a short historical overview I describe a number of proposals, measures and campaigns, which gave Flemish and Dutch teachers the possibility to visit the other part of the language area, or which (temporarily) made them colleagues. Next, I present the results of a survey, filled out by 135 Flemish and 69 Dutch teachers of Dutch in the course of 1999. This survey gives us an idea of the amount of contact the respondents have with the other part of the language area and its speakers. Contact in daily life appears to be limited: only a quarter of the teachers has persons originating from the other part of the language area in its immediate surroundings. When we ask how many times the Flemish respondents visit the Netherlands, and how often the Dutch teachers visit Flanders, we discover considerable regional differences. For example, only inhabitants of Belgian and Dutch Limburg cross the border at least five times a year, whereas half of the West-Flemish teachers and three quarters of the respondents from the Groningen/Drenthe region rarely if ever visit the other part of the language area. Radio programmes are hardly listened to across the border, about half of the teachers watches television programmes from across the border at least a few times a month.

Inleiding

In verband met de verspreiding van het Standaardnederlands wordt vaak gewezen op de belangrijke rol van leraren Nederlands. Leerkrachten Nederlands zijn, net als bijvoorbeeld nieuwslezers, professionele taalgebruikers die op taalgebied een voorbeeldfunctie vervullen. In het verleden was de les Nederlands voor veel leerlingen de eerste, soms zelfs de enige plaats waar ze de standaardtaal hoorden. Nu komen jongeren ook in contact met het Standaardnederlands via de media. Toch is de leerkracht Nederlands voor veel Nederlandstaligen nog steeds het prototype van de standaardtaalspreker (zie bv. Smakman & Van Bezooijen 1997 : 132; Van de Velde & Houtermans

1999 : 454-455). In dit artikel wordt onderzocht in hoeverre Vlaamse¹ en Nederlandse leraren Nederlands contact hebben met het andere deel van het taalgebied. Basis vormt een schriftelijke enquête, verspreid in 1999. Opdat we de enquêteresultaten in een breder (historisch) perspectief zouden kunnen plaatsen, worden in de eerste paragraaf enkele voorstellen, maatregelen en campagnes beschreven die Vlaamse en Nederlandse lesgevers de kans gaven kennis te maken met elkaars land, taal en cultuur, of waardoor ze, al dan niet gewenst, (tijdelijk) elkaars collega's werden.

1. Van signum linguae tot Rode Duivels

Ten tijde van het Verenigd Koninkrijk werden veel militaire en burgerlijke functies in het Zuiden bekleed door Nederlanders. In 1817 werden in vijftien zuidelijke steden 'scholen voor kinderen van ingezetenen en militairen' opgericht (De Jonghe 1943 : 193). De regering was namelijk niet tevreden over de kwaliteit van de bestaande lagere scholen. De nieuwe instellingen moesten uitgroeien tot modelscholen. Meestal werd er lesgegeven door katholieke leerkrachten uit het Noorden. De scholen waren alleen toegankelijk voor 'betalende jonge lieden uit de aanzienlijkste of welvermogende familiën' (De Jonghe 1943 : 194). Onderwijzers kregen de kans om er stage te lopen bij hun 'Hollandse' collega's. Vanaf het schooljaar 1826-1827 werden er jonge Zuid-Nederlanders als assistenten aangeworven (De Jonghe 1943 : 192).

In dezelfde periode werden er in het Zuiden leerstoelen in de 'Nederduitsche letterkunde en welsprekendheid' opgericht aan de universiteiten van Leuven, Gent en Luik. Bij de benoeming van de professoren in 1817 kon 'de keuze niet anders dan op Hollanders vallen', want 'Vlaamsche kandidaten zijn er immers niet' (De Jonghe 1943 : 293-294). Zo werd in Gent de Nederlandse pastoor J.M. Schrant benoemd, maar aanvankelijk aarzelde deze om het ambt te aanvaarden. Na een verkennend bezoek aan het Zuiden schreef hij in een openhartige brief aan de bevoegde minister:

'Overall Fransche zeden, overall vooroordeelen tegen onze letterkunde! Welk een hemelbreed verschil in dit opzicht tusschen het Noorden en het Zuiden' (gecit. in De Jonghe 1943 : 295).

Bovendien had de eerste generatie Gentse letterenstudenten op de middelbare school nooit Nederlands gehad. Schrant zelf formuleerde het in zijn brief als volgt:

¹ In dit artikel verwijzen 'Vlaanderen', 'Vlaams' en 'Vlamingen' naar het noordelijke deel van België en zijn inwoners.

‘Bijaldien ook al die vooroordeelen overwonnen wierden, zoude ik - zooals men mij verzekerde - niet veel nut stichten daar men mij bezwaarlijk zou verstaan, tenzij ik mijne voordragt in het Latijn of Fransch inrigtte; terwijl ik - daar alle gronden ontbreken - met de allereerste beginselen, welke aan elke hoogeschool met regt worden ondersteld, jaren zou moeten doorbrengen eer dat ik met eenige vrucht iets hoogers konde ondernemen. Ik behoef U.E. het verdrietige van zulk eenen arbeid niet onder het oog te brengen’ (gecit. in De Jonghe 1943 : 295-296).

Pas toen Schrant studenten kreeg bij wie ook in het middelbaar onderwijs Nederlands op het programma had gestaan, kon hij stilaan echt aandacht aan de letterkunde besteden en wijzen op de esthetische waarde van teksten (zie ook Micheels 1893 : 42).

In verschillende Europese landen was het einde van het ancien régime en de groeiende macht van de burgerij die daarop volgde gepaard gegaan met een grotere waardering voor de eigen taal. In de Zuidelijke Nederlanden gebeurde dit echter niet. Ook de maatschappelijke elite die een autonome Vlaamse standaardtaal tot stand had kunnen brengen, gebruikte het Frans als cultuurtaal (Deprez 1997 : 257-258; Van Belle & Jaspaert 1988 : 379). In de bourgeoisiestaat die België bij zijn oprichting in 1830 was, keken de verfranste hogere kringen neer op het ‘Vlaams’ dat zij als een patois beschouwden. Sommige filologen bleven pleiten voor de ontwikkeling van een eigen Vlaamse standaard, anderen vonden dat de standaardtaal van Nederland ook in het Zuiden de norm moest worden. De laatsten wonnen uiteindelijk het pleit. Drie belangrijke argumenten voor deze keuze waren de volgende (Deprez 1999 : 103). Eerst en vooral was de taal van het Zuiden niet kwantitatief belangrijk genoeg om weerstand te kunnen bieden aan het Frans. Verder begon in de loop van de 19de eeuw een nieuw gevoel van eigenwaarde te ontstaan, en een taal zo sterk beïnvloed door het Frans werd niet geschikt geacht om hieraan uitdrukking te geven. Ten slotte konden de Vlamingen door op taalgebied aansluiting te zoeken bij Nederland weer aanknopen bij het eigen glorieus verleden, de tijd voor de scheiding van Noord en Zuid.

Gevolg van deze keuze was dat dialectismen, barbarismen en andere in Nederland onbekende varianten zoveel mogelijk geweerd dienden te worden, zowel uit woordenschat, syntaxis als uitspraak. In dit proces speelde de school uiteraard een belangrijke rol. De radicaalste filologen wilden dialectsprekers bestraffen met een *signum linguae*². Anderen stelden voor om Nederlandse

² Ten tijde van het ancien régime werd het *signum linguae* gebruikt aan dom- en kloosterscholen. Het was een middel om leerlingen te verplichten steeds Latijn te spreken. In de tweede helft van de 19de eeuw werd het *signum linguae* gebruikt op Vlaamse middelbare scholen, nu om leerlingen te dwingen altijd Frans te spreken. Het middel bleef in gebruik tot ca. 1914, in sommige scholen nog tot aan de Tweede Wereldoorlog. Wie het waagde Nederlands te spreken, kreeg een rolletje papier waarop zijn naam genoteerd was. De leerling in kwestie

leraren en kindermisjes in dienst te nemen. Iedereen was het erover eens dat de toenmalige Vlaamse leerkrachten zelf het Nederlands onvoldoende beheersten (zie ook Suffeleers 1979 : 54-55, 83, 87-88). Daarom stelde J.J.M. Micheels (1874 : 399) voor om aanstaande leraren Nederlands een tijdlang in Nederland te laten studeren, ‘al ware het slechts om zich in de zuivere, keurige uitspraak onzer moedertaal voort te oefenen’. Zo’n twintig jaar later vinden we hetzelfde idee bij H. van Eyck. Ook die stelde dat Vlaamse leerkrachten een gedeelte van hun studietijd in Nederland zouden moeten doorbrengen. Voor het aanleren van een correcte Nederlandse uitspraak zouden volgens hem Nederlanders aangeworven kunnen worden (Van Eyck 1892 : 187). B. Hans (1904 : 183) dacht er hetzelfde over. Toekomstige onderwijzers zouden vier jaar in Nederland moeten studeren, en ‘na vier jaar kwamen zij geheel vervlaamscht terug’. Mocht dit niet haalbaar blijken, dan hoopte hij dat de lerarenopleiding verzorgd zou worden door Vlaamse leraren die geheel of gedeeltelijk in Nederland waren opgeleid.

In hoeverre men ooit geprobeerd heeft om deze voorstellen om te zetten in concrete beleidsmaatregelen, is me niet bekend. Wel bleek uit één van de bronnen dat de aanwerving van leerkrachten uit het andere deel van het taalgebied gedurende lange tijd niet zo eenvoudig was. De einddiploma’s van Belgische en Nederlandse universiteiten en hogescholen waren namelijk niet gelijkwaardig. Zo lezen we in een publicatie uit 1960:

‘Pas na een wettelijke erkenning van de zogenaamde effectus civilis voor de meeste takken van onderwijs zullen Nederlandse taalleraars ook in het Zuiden kunnen optreden aan onze atheneae, normaalscholen en colleges, zoals ettelijke Belgische romanisten in het Noorden Frans zouden doceren’ (Kuypers 1960 : VI).

Toch vinden we sporadisch voorbeelden van contacten tussen onderwijsmensen uit Noord en Zuid. Zo vertrokken in 1877 drie Antwerpse onderwijzeressen voor drie jaar naar de kweekschool van Leiden, waar ook een opleiding tot kleuterleidster georganiseerd werd. De stedelijke overheid hoopte dat ze daarna in staat zouden zijn om de Antwerpse ‘kindertuinen’ te besturen en het personeel ervan op te leiden. In 1878 kregen ook drie oudere leerlingen van Antwerpse gemeentescholen de kans om aan dezelfde Leidse kweekschool een tweejarige opleiding tot ‘bewaarschoolonderwijzeres’ te volgen. Bedoeling was dus niet in de eerste plaats om nader kennis te maken met de Nederlandse taal en cultuur, maar om er een opleiding te volgen die op dat

moest vervolgens proberen een medeleerling te betrappen op Nederlands spreken, en hem het rolletje in de hand stoppen. In een aantal colleges waren aan het bezit van het signum linguae geldboetes verbonden (Suffeleers 1979 : 83; NEVB 1998 : 2748)

moment in België nog niet officieel geregeld was. Pas in 1880 zouden er in België voor het eerst ‘tijdelijke normaalleergangen’ worden georganiseerd voor het verkrijgen van het diploma van ‘institutrice d’*école gardienne communale*’ (Van Daele 1969 : 93, 95-96).

Na de Tweede Wereldoorlog werden in het kader van het Cultureel Akkoord tussen België en Nederland (1946) vakantiecursussen georganiseerd. Leerkrachten uit het basis- en middelbaar onderwijs kregen de kans om ‘zich bij de verdragspartner te oriënteren over allerlei aspecten van het maatschappelijke en culturele leven’ (Hagen 1980 : 164). De eerste cursus voor Belgische leraren werd georganiseerd in 1951. Julien Kuypers, toenmalig secretaris-generaal van het Belgische Ministerie van Onderwijs, formuleerde het als volgt:

‘Pas wanneer we onze jeugd en in het bijzonder de opvoeders van deze jeugd persoonlijk in aanraking konden brengen met Nederland en zijn veelzijdige, solide cultuur, mocht er van een echte toenadering, een toehalen van losgeraakte familiebanden sprake zijn’ (Kuypers 1960: V).

Kuypers zag in de vakantiecursussen vooral ook een unieke kans om honderden Belgische leraren waardering voor en kennis van het Nederlands bij te brengen. Daarom werden er naast excursies en lezingen ook taalcursussen georganiseerd. Het ‘voorbeeld van een springlevende, in alle omstandigheden des levens gebruikte Nederlandse taal’ moest ‘stimulerend werken en ons prestige verhogen’ (Kuypers 1960 : V). Pas toen er in 1953 wat financiële middelen vrijkwamen, werd besloten om ook vakantiecursussen te organiseren voor Nederlandse leraren. Tijdens hun verblijf in België maakten de deelnemers kennis met alle landsgedeelten: ze logeerden achtereenvolgens in Gent, Brussel en Luik (Moerkerke s.d. : 86-87).

Ook op universitair niveau werd gestreefd naar samenwerking tussen Noord en Zuid, o.a. door de uitwisseling van hoogleraren en door samen congressen te organiseren. Een overtuigd promotor hiervan was bijvoorbeeld de Gentse historicus Hans Werveke (NEVB 1998 : 3686). Vlaamse studenten Nederlands werden uiteindelijk nooit verplicht om een tijdlang aan een Nederlandse hogeschool of universiteit te studeren. Toen ik mijn studie Germaanse Talen aanvatte, stond in de informatiebrochure van de UFSIA echter wel het volgende:

‘Er wordt ten zeerste aanbevolen als voorbereiding op de studie van de Germaanse Talen een zo vlot mogelijke taalkennis te verwerven in de gekozen talen. Een verblijf in Engeland, in de Verenigde Staten, in Duitsland en ook in Nederland kan daarbij aanzienlijk helpen.’ (UFSIA 1994 : 14).

Verder zien we bijvoorbeeld dat Siegfried Theissen, hoogleraar Nederlandse taalkunde aan de universiteit van Luik, zijn (Waalse) studenten aanraadt om in het kader van een uitwisselingsprogramma niet Vlaanderen, maar Nederland als bestemming te kiezen (Theissen 1991 : 47).

Hoopten een aantal Vlaamse intellectuelen in de 19de eeuw dat hun kinderen les zouden krijgen van Nederlandse leerkrachten, op het einde van de 20ste eeuw zien we hoe Nederland zijn lerarentekort in het basisonderwijs o.a. tracht op te vangen door de aanstelling van Vlaamse leerkrachten. Wervingsadvertenties kregen titels mee als 'Leer die Ollanders eens een lesje'. De campagne startte in 1999, maar kende niet het verhoopte succes. Ze werd echter wel voortgezet, getuige advertenties in *Klasse* van juni en september 2000 die als titel dragen 'Rode duivels temmen de 'Oollandse' leeuwen!' (Klasse 1999 : 13; 2000a : 13; 2000b : 20, 2000c : 22).

2. Noord-Zuidcontact anno 1999: een enquête

Of leerkrachten Nederlands geregeld in contact komen met het andere deel van het taalgebied, werd nagegaan aan de hand van een schriftelijke enquête, verspreid in het kader van het VNC-project *Variatie in de uitspraak van het Standaardnederlands*³. In dit uitspraakonderzoek wordt gewerkt met leerkrachten uit vier regio's (Van Hout e.a. 1999). De Vlaamse respondenten zijn afkomstig uit de dialectgebieden Brabant (= provincie Antwerpen + Vlaams-Brabant), Limburg, Oost-Vlaanderen en West-Vlaanderen. De leerkrachten uit Antwerpen/Brabant geven les in Lier of Heist-op-den-Berg, de Limburgers in Tongeren of Bilzen, de Oost-Vlamingen in Oudenaarde of Zottegem en de West-Vlamingen in Ieper of Poperinge. In Nederland werd een onderscheid gemaakt tussen regio Noord (Groningen, Drenthe), Midden (Gelderland, Utrecht), Zuid (Limburg) en Randstad (Noord- en Zuid-Holland). De leerkrachten uit regio Noord geven les in Assen, Veendam of Winschoten, die uit Midden-Nederland in Veenendaal, Ede, Tiel, Culemborg of Elst, de leraren uit de Randstad werken in Alphen a/d Rijn of Gouda en de Limburgers in Geleen, Sittard of Roermond. Deze steden werden gekozen op basis van criteria als dialectbasis, bevolkingsdichtheid en verzorgingsfunctie (zie hiervoor eveneens Van Hout e.a. 1999). Alle leraren die een bijdrage wilden leveren aan het uitspraakonderzoek kregen de enquête toegestuurd. Hij bevatte een aantal vragen in verband met uitspraak(onderwijs), maar ook enkele vragen waarin gepeild werd naar hun contacten met het andere deel

³ Het VNC-project *Variatie in de uitspraak van het Standaardnederlands* is een samenwerkingsproject tussen de Universitaire Instelling Antwerpen en de Katholieke Universiteit Nijmegen, onder leiding van G. De Schutter (UIA) en R. van Hout (KUN) (FWO G-2205.98).

van het taalgebied. In Vlaanderen vulden 135 leerkrachten de vragenlijst in (65 regenten en 70 licentiaten), in Nederland 69 (49 met een HBO-, MO-A- en/of MO-B-opleiding, 20 met een universitaire opleiding).

Werken met een schriftelijke enquête heeft voor- en nadelen (zie ook Billiet 1992 : 212-214). Tegenstanders zijn van mening dat we alleen door participerende of directe observatie een goed inzicht kunnen krijgen in het menselijk handelen. Toch zijn de gegevens die we met behulp van ‘artificiële’ meetinstrumenten verzamelen niet per definitie waardeloos. Om Billiet (1984 : 239) te citeren: als we alleen zouden geloven wat we met onze eigen zintuigen waargenomen hebben, ‘dan zouden we nog steeds moeten aannemen dat de aarde plat is’. Uiteraard moeten we wel voldoende aandacht besteden aan de formulering van vragen en antwoordmogelijkheden, de opbouw van de enquête en de presentatie van het geheel. Advies in verband met het opstellen van de vragenlijst vond ik bij Billiet (1992 : 159 ff.) en Swanborn (1991 : 108 ff.).

In het enquêteonderdeel waarin naar de Noord-Zuidcontacten werd geïnformeerd, werden gesloten vragen met antwoordalternatieven gebruikt (‘multiple choice’). Hierdoor zijn de antwoorden van de respondenten niet alleen beter vergelijkbaar, maar bovendien vergroot zo de kans dat de respondenten de vraag begrijpen zoals ze bedoeld is (zie ook Billiet 1984 : 151-161). Om de betrouwbaarheid te verhogen werd de informant gevraagd om hun antwoorden te specificeren. Een voorbeeld: wie aangaf naar de Vlaamse televisie te kijken, moest ook noteren welke programma’s favoriet waren. Bedoeling van deze specificering was vooral dat de informant wat langer zouden stilstaan bij de vraag. Zo nodig werd ook voorzien in de optie ‘Anders, nl. ...’. De volledige vragenlijst is te vinden in de bijlage. Het hoe en waarom van de afzonderlijke vragen wordt toegelicht bij de bespreking van de resultaten.

3. Resultaten van de enquête

De resultatensectie is als volgt opgebouwd. In 3.1 wordt beschreven in hoeverre de respondenten Nederlandse resp. Vlaamse familie en vrienden hebben, en welke personen uit hun naaste omgeving de Nederlandse resp. de Belgische nationaliteit hebben. Paragraaf 3.2 laat zien hoe frequent de leerkrachten Nederlands een bezoek brengen aan het andere deel van het taalgebied. In 3.3 wordt gepeild naar de populariteit van de Vlaamse en de Nederlandse radio en televisie in het andere deel van het taalgebied.

3.1 Familie, vriendenkring en naaste omgeving

De eerste vraag luidde: ‘Heeft u één of meer familieleden met de Nederlandse / Belgische nationaliteit die in Nederland / Vlaanderen wonen?’. Van de 69 Nederlandse respondenten zijn er maar vier (5,8%) met familie in Vlaanderen. Allevier zijn ze afkomstig uit Limburg. In Vlaanderen hebben elf leerkrachten (8,2 %) Nederlanders in hun familie. Leerkrachten uit Antwerpen/Brabant hebben het vaakst Nederlandse familieleden, West-Vlamingen het minst vaak. De resultaten zijn samengevat in de volgende tabel ⁴.

Tabel 1: Vlaamse leerkrachten met Nederlandse familie in Nederland

n = 134		%
Antw./Brabant	4	13,3
Limburg	4	10,0
Oost-Vlaanderen	2	5,4
West-Vlaanderen	1	3,7
Totaal	11	8,2

Kan je je familieleden niet zelf kiezen, je vrienden- en kennissenkring bouw je wel voor een belangrijk deel zelf op. De tweede vraag was dan ook: ‘Heeft u vrienden of kennissen met de Nederlandse/Belgische nationaliteit die in Nederland/Vlaanderen wonen?’. Wie ‘ja’ aankruiste, vulde ook in om hoeveel personen het ging⁵. Met mijn verzoek om een aantal op te geven hoopte ik te bereiken dat de informanten de vraag eerlijk(er) beantwoordden. Wie alleen positief wilde antwoorden omdat hij/zij dacht dat dit de verwachte en meest gewaardeerde respons was (cf. ‘acquiescence bias’, Billiet 1984 : 138 ff.), zou door een gefingeerd aantal in te vullen de waarheid nog eens extra geweld aan moeten doen. Iets minder dan een vijfde van de Vlaamse respondenten (23 pers.) geeft aan dat ze één of meer Nederlandse vrienden en/of kennissen hebben die in Nederland wonen. Ruwweg zouden we kunnen stellen dat er dubbel zoveel leerkrachten zijn met Nederlandse vrienden en kennissen dan met Nederlandse familie. De factor regio speelt ook hier een rol. Hoe meer familiebanden met Nederland in een regio, hoe meer personen met Nederlandse vrienden en kennissen. Van de elf personen met Nederlandse familie hebben er vijf ook vrienden en kennissen in Nederland.

⁴ Voor de tabellen uit dit artikel geldt het volgende: is n kleiner dan 135 (VL) of 69 (NL) (= het totale aantal respondenten), dan hebben één of meer leraren de betreffende vraag niet (volledig) ingevuld.

⁵ Uiteraard zijn ‘vriend’ en ‘kennis’ vage begrippen. Dat iemand aangeeft Nederlandse/Vlaamse vrienden en kennissen te hebben, zegt ook niets over de frequentie waarmee hij/zij hen ontmoet.

Leerkrachten Nederlands en het andere deel van het taalgebied

Tabel 2: Vlaamse leerkrachten met Nederlandse vrienden en kennissen in Nederland

n = 134		%
Antw./Brabant	8	27,6
Limburg	8	20,0
Oost-Vlaanderen	5	13,5
West-Vlaanderen	2	7,1
Totaal	23	17,2

In Nederland heeft een kwart van de leraren (17 pers.) vrienden of kennissen in Vlaanderen. In Noord- en Midden-Nederland geldt dit voor één op tien (2 pers.). Inwoners van Nederlands-Limburg hebben verhoudingsgewijs veel vaker Belgische vrienden of kennissen.

Tabel 3: Nederlandse leerkrachten met Belgische vrienden en kennissen in Vlaanderen

n = 69		%
Noord	2	12,5
Midden	2	10,0
Randstad	4	22,2
Zuid	9	60,0
Totaal	17	24,6

Verder werd gevraagd ‘Welke perso(o)n(en) uit uw naaste omgeving hebben de Nederlandse/Belgische nationaliteit en is/zijn afkomstig uit Nederland/Vlaanderen?’. Er werd in zes antwoordmogelijkheden voorzien: ‘een buurman of -vrouw’, ‘uw bakker/slager/kruidenier/kapper/...’, ‘.... collega(s) op school’ (waarbij de respondenten een aantal invulden), ‘uw huisarts/tandarts/oogarts/...’, ‘anders, nl.’ en ‘Ik heb geen Nederlanders/Vlamingen in mijn naaste omgeving’. De overgrote meerderheid van de Vlamingen blijkt in het dagelijks leven zelden of nooit Nederlanders te ontmoeten. 104 personen (77,0%) gaven aan dat ze geen Nederlanders in hun naaste omgeving hebben. Van de leerkrachten die wel Nederlanders ontmoeten, hebben er acht een Nederlandse buur. Zeven respondenten, onder wie vijf leerkrachten uit Antwerpen/Brabant, hebben een Nederlandse collega op school. Bij dit laatste cijfer moeten we er rekening mee houden dat een aantal respondenten op dezelfde school lesgeeft, dus wellicht verwijzen enkelen van hen naar één en dezelfde collega⁶.

⁶ Omwille van privacyredenen is niet altijd bekend op welke school de respondenten precies lesgeven. Ik ga op dit punt dan ook niet verder in.

Tabel 4: Vlaamse leerkrachten met Nederlanders in naaste omgeving

n = 135		%
buur	8	5,9
collega	7	5,2
arts	2	1,5
anders	21	15,6
geen	104	77,0

Leerkrachten uit Limburg en Antwerpen/Brabant ontmoeten in het dagelijks leven vaker Nederlanders dan Oost- en West-Vlamingen. Van de Limburgers en de leraren uit Antwerpen/Brabant zegt telkens ongeveer twee derde (resp. 25 en 20 pers.) geen Nederlanders in zijn omgeving te hebben. In Oost- en West-Vlaanderen geldt dit voor meer dan vijf op zes (resp. 32 en 27 pers.).

Net zoals ruim driekwart van de Vlaamse leerkrachten in het dagelijks leven niet met Nederlanders in contact komt, zo heeft driekwart van de Nederlanders geen Vlamingen in zijn omgeving. Anders dan in Vlaanderen heeft niemand burens uit het andere deel van het taalgebied, maar tien personen (14,7%), onder wie zeven Limburgers, hebben wel één of meer Vlaamse collega's op school. Ook hier moeten we er rekening mee houden dat een aantal informanten op dezelfde school werkt, dus wellicht verwijzen enkelen van hen naar één en dezelfde persoon⁷.

Tabel 5: Nederlandse leerkrachten met Vlamingen in naaste omgeving

n = 68		%
bakker, slager, ...	1	1,5
collega	10	14,7
arts	2	2,9
anders	7	10,3
geen	51	75,0

Ook in Nederland zijn er regionale verschillen: Limburgers ontmoeten in het dagelijks leven veel meer Vlamingen dan hun landgenoten uit andere regio's. Slechts een derde van hen (5 pers.) heeft geen Vlamingen in zijn naaste omgeving. De Randstad neemt een tussenpositie in: daar ontmoet twee derde (12 pers.) zelden of nooit personen die uit Vlaanderen afkomstig zijn. Van de leraren uit Noord- of Midden-Nederland heeft (bijna) niemand Vlamingen in zijn directe omgeving.

⁷ Zelfde opmerking als in de vorige noot.

3.2 Bezoek aan het andere deel van het taalgebied

Een volgende vraag luidde ‘Hoe vaak komt u in Nederland/Vlaanderen?’ Ook korte, niet-toeristische bezoeken mochten de respondenten meerekenen. Antwoordmogelijkheden waren 5 maal per jaar of vaker, 3 à 4 maal per jaar, 1 à 2 maal per jaar en zelden of nooit. Zowat een vijfde van de leerkrachten blijkt het andere deel van het taalgebied minstens vijf keer per jaar te bezoeken, bijna een derde van de Vlaamse en ruim twee vijfde van de Nederlandse leraren komt er zelden of nooit. Zoals we op basis van geografie en geschiedenis konden voorspellen, zijn het in Vlaanderen de leerkrachten uit Limburg die het vaakst een bezoek brengen aan Nederland. Precies de helft van hen steekt meer dan vijf keer per jaar de Belgisch-Nederlandse grens over. Van de West-Vlaamse leerkrachten bezoekt meer dan de helft Nederland zelden of nooit, in Oost-Vlaanderen geldt dit voor ruim twee op vijf. Tabel 6 bevat een gedetailleerd overzicht van de Vlaamse resultaten.

Tabel 6: Bezoek aan Nederland: aantallen, absolute percentages en cumulatieve percentages van links naar rechts.

n = 135	> 5 x per jaar			min. 3 à 4 x per jaar			min. 1 à 2 x per jaar			zelden of nooit		
	aant.	abs %	cum %	aant.	abs %	cum %	aant.	abs %	cum %	aant.	abs %	cum %
Antw/Brab	1	3,3	3,3	6	20,0	23,3	16	53,3	76,6	7	23,3	100,0
Limburg	20	50,0	50,0	7	17,5	67,5	9	22,5	90,0	4	10,0	100,0
Oost-Vl	1	2,7	2,7	7	18,9	21,6	13	35,1	56,7	16	43,2	100,0
West-Vl	1	3,6	3,6	2	7,1	10,7	10	35,7	46,4	15	53,6	100,0
Totaal	23	17,0	17,0	22	16,3	33,3	48	35,6	68,9	42	31,1	100,0

Van de elf Vlaamse leerkrachten met Nederlandse familie die in Nederland woont, is er maar één die zelf zelden of nooit in Nederland komt. Ook wie Nederlandse vrienden of kennissen heeft (23 pers.), komt meestal geregeld in Nederland. Slechts drie van hen brengen zelden of nooit een bezoek aan Nederland. Van de respondenten zonder Nederlandse familie en van de informanten zonder Nederlandse vrienden en kennissen steekt telkens ongeveer een derde zelden of nooit de Belgisch-Nederlandse grens over (resp. 40 en 39 pers.). Bij de interpretatie van deze gegevens moeten we er natuurlijk wel rekening mee houden dat de Vlaamse leerkrachten lesgeven in steden in het zuiden van de provincie Limburg, Antwerpen, Oost- of West-Vlaanderen. Zoals hierboven aangegeven werden deze steden geselecteerd in het kader

van een onderzoek naar uitspraakvariatie, op basis van criteria als dialect-basis, bevolkingsdichtheid en verzorgingsfunctie. Als we dezelfde enquête zouden voorleggen aan leerkrachten die dichterbij de Belgisch-Nederlandse rijksgrens wonen, kregen we misschien andere resultaten.

Bekijken we de Nederlandse resultaten, dan zien we – zoals te verwachten was – dat respondenten uit het zuiden vaker een bezoek aan Vlaanderen brengen dan hun landgenoten uit het noorden. Driekwart van de leerkrachten uit Groningen en Drenthe (12 pers.) komt zelden of nooit in Vlaanderen, terwijl vier vijfde van de Limburgers (12 pers.) er minstens vijf keer per jaar komt. Van de leraren uit Midden-Nederland bezoekt ongeveer de helft Vlaanderen minstens één à twee keer per jaar, de andere helft doet dat zelden of nooit. Leerkrachten uit de Randstad steken net iets vaker de Belgisch-Nederlandse grens over. De vier Limburgers met Vlaamse familieleden komen alle vier minstens vijf keer per jaar in Vlaanderen. Drie van hen hebben ook Vlaamse vrienden of kennissen. Van de 17 Nederlanders met Vlaamse vrienden of kennissen brengt bijna drie vijfde (10 pers.) minstens vijf keer per jaar een bezoek aan Vlaanderen. Acht van hen zijn Limburgers.

Tabel 7: Bezoek aan Vlaanderen: aantallen, absolute percentages en cumulatieve percentages van links naar rechts.

n = 69	> 5 x per jaar			min. 3 à 4 x per jaar			min. 1 à 2 x per jaar			zelden of nooit		
	aant.	abs %	cum %	aant.	abs %	cum %	aant.	abs %	cum %	aant.	abs %	cum %
Noord	0	0,0	0,0	0	0,0	0,0	4	25,0	25,0	12	75,0	100,0
Midden	0	0,0	0,0	1	5,0	5,0	9	45,0	50,0	10	50,0	100,0
Randstad	2	11,1	11,1	0	0,0	11,1	8	44,4	55,5	8	44,4	100,0
Zuid	12	80,0	80,0	1	6,7	86,7	2	13,3	100,0	0	0,0	100,0
Totaal	14	20,3	20,3	2	2,9	23,2	23	33,3	56,5	30	43,5	100,0

De factor opleiding lijkt in Vlaanderen niet echt een rol te spelen. Van de 65 regenten komen er negen minstens vijf maal per jaar in Nederland, bij de licentiaten geldt dit voor 14 op 70. Bijna een derde van de regenten en de licentiaten (resp. 20 en 22 pers.) geeft aan dat ze zelden of nooit de Belgisch-Nederlandse grens oversteken. In Nederland zorgt de factor opleiding voor iets grotere verschillen. Van de twintig leraren met een universitair diploma brengt een kwart minstens vijf keer per jaar een bezoek aan Vlaanderen, een derde (7 pers.) doet dit zelden of nooit. Van de leerkrachten met een HBO-, MO-A- of MO-B-diploma komt ongeveer een vijfde (9 pers.) jaarlijks vijf

keer of meer in Vlaanderen, bijna de helft (23 pers.) bezoekt Vlaanderen zelden of nooit.

Tussen de oudere en de jongere generatie (resp. geboren voor 1955 en na 1960) vinden we in Vlaanderen geen grote verschillen. In Nederland lijken beide generaties op het eerste gezicht wel van elkaar af te wijken. Van de leraren geboren voor 1955 kruiste bijna de helft ‘zelden of nooit’ aan (21 pers.) tegenover bijna een derde van de leraren geboren na 1960 (5 pers.). Hieruit mogen we echter niet concluderen dat de jongere generatie Nederlandse leerkrachten voortdurend in Vlaanderen vertoeft. Bijna de helft van hen (8 pers.) komt slechts één à twee maal per jaar in Vlaanderen, tegenover een vierde (11 pers.) van de oudere leraren. Bij de interpretatie van deze gegevens moeten we er ook rekening mee houden dat slechts 17 van de 69 Nederlandse respondenten geboren zijn na 1960. Mogelijk heeft de lagere respons te maken met de vergrijzing van het lerarenkorps. Immers: alle leerkrachten Nederlands op de gecontacteerde middelbare scholen die geïnteresseerd waren in het uitspraakonderzoek, kregen de enquête toegestuurd (cf. supra).

In Vlaanderen valt op dat leerkrachten geboren in de periode 1955-1960 vaker een bezoek brengen aan Nederland dan hun oudere of jongere collega's: ruim twee vijfde van hen (7 pers.) komt er elk jaar drie keer of meer, tegenover ongeveer een derde van de oudere en de jongere generatie (resp. 21 en 17 pers.). Leerkrachten die geboren zijn in de tweede helft van de jaren vijftig groeiden op in een periode waarin media en onderwijs zeer sterk op het Noorden gericht waren. Omdat er voor deze buffergroep echter veel minder enquêtes beschikbaar zijn dan voor de andere twee leeftijdscategorieën (het gaat immers slechts om de ‘jaargangen’ 1955 tot en met 1960), mogen we het belang van deze cijfers uiteraard niet overschatten. In Nederland steekt de buffergroep geboren in de periode 1955-1960 niet opvallend vaker de Belgisch-Nederlandse grens over.

3.3 *Contact via radio en televisie*

Ten slotte werd ook gepeild naar de populariteit van de Vlaamse en Nederlandse radio en televisie in het andere deel van het taalgebied. Omdat het bijvoorbeeld best mogelijk is dat iemand niet naar de Nederlandse televisie kijkt omdat hij/zij geen tv heeft of zijn/haar televisietoestel gewoon zelden aanzet, werd ook gevraagd hoe vaak ze naar hun ‘eigen’ nationale omroepen luisterden of keken. In totaal bevatte dit onderdeel dus vier vragen: ‘Luistert u naar de Nederlandse radio?’, ‘Luistert u naar de Vlaamse radio?’, ‘Kijkt u naar de Nederlandse televisie?’ en ‘Kijkt u naar de Vlaamse televisie?’. De

respondenten beantwoordden deze vragen met ‘neen’ (= ik kijk/luister nooit) of ‘ja’. Wie ‘ja’ aankruiste, duidde ook een frequentie aan (‘dagelijks’, ‘enkele keren per week’, ‘enkele keren per maand’ of ‘zelden’) en noteerde telkens naar welk soort programma’s hij vooral luisterde/keek. Respondenten vulden hier bijvoorbeeld ‘nieuws’, ‘muziek’ of ‘quiz’ in.

Er waren tijden waarin heel wat (jeugdige) Vlamingen verknocht waren aan Nederlandse radiozenders, denken we bijvoorbeeld maar aan zeezenders als Veronica in de jaren ‘60 en ‘70 (zie ook De Caluwe 1991 : 57), hoewel deze door hun beperkte zendbereik wellicht niet overal in Vlaanderen even goed te ontvangen waren. Op dit ogenblik blijken de Nederlandse radiozenders echter weinig of geen Vlaamse luisteraars te hebben. Maar liefst 86,9% (113 pers.) van de Vlaamse leerkrachten zegt er niet naar te luisteren. Toch is het medium radio op zich bijzonder populair: 87,4% luistert zelfs dagelijks naar de ‘eigen’ zenders.

Tabel 8: Nederlandse radio in Vlaanderen:
aantallen, absolute percentages en cumulatieve percentages

Ter vergelijking: Vlaamse radio in Vlaanderen

	aant	abs. %	cum. %		aant.	abs. %	cum. %
nooit	113	86,9	86,9		0	0,0	0,0
zelden	9	6,9	93,8		2	1,5	1,5
enkele keren per maand	6	4,6	98,5		2	1,5	3,0
enkele keren per week	2	1,5	100,0		13	9,6	12,6
dagelijks	0	0	100,0		118	87,4	100,0
Totaal	130			Totaal	135		

De Vlaamse radiozenders lijken iets populairder in Nederland dan de Nederlandse in Vlaanderen, maar heel groot zijn de verschillen niet. Drie kwart van de Nederlandse leraren Nederlands luistert nooit naar Vlaamse radioprogramma’s. Bedoeling van de enquête was uiteraard niet om de populariteit van radio en televisie te onderzoeken. Toch valt meteen op dat bij Nederlandse leerkrachten de radio minder vaak aanstaat dan bij hun Vlaamse collega’s. Gevraagd naar de frequentie waarmee ze naar hun ‘eigen’ radio-omroepen luisteren, kruisen de Vlaamse leraren namelijk opvallend vaker ‘dagelijks’ aan. Inwoners van Nederlands-Limburg luisteren veel vaker naar de Vlaamse radio dan de respondenten uit de overige regio’s. Bijna de helft van de Limburgers (7 pers.) luistert minstens enkele keren per maand, slechts vier van hen luisteren nooit. In de overige regio’s kruisten negen op tien respondenten ‘nooit’ aan.

Leerkrachten Nederlands en het andere deel van het taalgebied

Tabel 9: Vlaamse radio in Nederland:
aantallen, absolute percentages en cumulatieve percentages

Ter vergelijking:
Nederlandse radio in
Nederland

	aant	abs. %	cum. %		aant.	abs. %	cum. %
nooit	53	77,9	77,9		3	4,4	4,4
zelden	7	10,3	88,2		7	10,3	14,7
enkele keren per maand	5	7,4	95,6		2	2,9	17,6
enkele keren per week	3	4,4	100,0		14	20,6	38,2
dagelijks	0	0	100,0		42	61,8	100,0
Totaal	68			Totaal	68		

De Nederlandse televisie is populairder in Vlaanderen dan de Nederlandse radio. Slechts één op zes kijkt nooit naar de Nederlandse televisie, een kwart kijkt minimaal enkele keren per week⁸. Hadden we dezelfde enquête pakweg vijftien jaar geleden afgenomen, dan had de Nederlandse omroep waarschijnlijk hoger gescoord. Voor de komst van de commerciële televisie in 1989 werd in Vlaanderen immers veel frequenter naar de Nederlandse televisie gekeken dan nu. Uit cijfers van de BRT-Studiedienst, gepubliceerd in *De Bens* (1991 : 109), blijkt dat het Nederlandse aandeel in de Vlaamse kijkcijfers in 1988 nog 25,2% bedroeg (zie bv. ook Beheydt 1991 : 13; De Foer 2002 : 8; Uytterhoeven 1995 : 123; Bonte 2000). Waarschijnlijk is mijn eigen generatie de laatste die, bij gebrek aan Vlaamse equivalenten, opgroeide met Nederlandse komische series (bv. *Zeg 'ns AAA*), praatprogramma's (bv. *Sonja*), quizzen (o.m. met Willem Ruis) en muziekprogramma's (bv. *Top Pop*)⁹. Dat Vlamingen vaker naar de Nederlandse televisie kijken dan dat ze naar de Nederlandse radio luisteren, heeft wellicht o.m. te maken met wat ik bij gebrek aan een betere term de 'zapfrequentie' noem. Vaak luistert iemand naar de radio terwijl hij/zij bezig is met andere activiteiten. Alleen als het programma erg tegenvalt, zal hij/zij het karweitje in kwestie onderbreken en de moeite nemen om een andere zender te zoeken. Tijdens het televisiekijken wordt er vaker gezapt. Daarbij kijken veel Vlamingen waarschijnlijk ook wel eens wat de Nederlandse

⁸ Bonte (2000) bekeek Vlaamse en Nederlandse kijkcijfers voor de week van 11 t/m 17 december 2000. De gemiddelde Vlaming bleek nog geen vijf procent van zijn kijktijd te besteden aan Nederlandse televisieprogramma's. TV1 haalde in Nederland een marktaandeel van 1,4 procent, Ketnet en Canvas moesten genoeg nemen met 1,3 procent. Bontes conclusie: 'De Vlaming weet dus nog nauwelijks iets af van de Nederlandse televisie en vice versa.'

⁹ Voor jongeren liggen de zaken mogelijk anders. *Ketnet* zou een begrip zijn in Nederland, terwijl Vlaamse kinderen bv. (nog steeds) regelmatig zouden kijken naar *Sesamstraat* en het *Jeugdjournaal*. Daarnaast nemen Vlaamse en Nederlandse zenders ook kinderprogramma's van elkaar over. Zo zijn Samson en Kabouter Plop ook op de Nederlandse televisie te zien, terwijl Ketnet o.a. de Nederlandse serie *Otje* uitzendt (Van de Woestyne 2000).

omroepen te bieden hebben. Bovendien vinden we de programmatie van de Nederlandse televisieomroepen ook gewoon in de Vlaamse tv-gidsen, terwijl er veel meer zoekwerk nodig is om te achterhalen welke Nederlandse radiozenders interessante programma's te bieden hebben. Bij de interpretatie van de gegevens moeten we er uiteraard wel rekening mee houden dat zowel de Vlaamse als de Nederlandse omroepen heel wat Engelstalige films en series uitzenden. Wie een Nederlandstalige zender aanzet, krijgt dus niet altijd een variëteit van het Nederlands te horen.

Tabel 10: Nederlandse televisie in Vlaanderen: aantallen, absolute percentages en cumulatieve percentages

	aant	abs. %	cum. %
nooit	21	16,0	16,0
zelden	41	31,3	47,3
enkele keren per maand	36	27,5	74,8
enkele keren per week	31	23,7	98,5
dagelijks	2	1,5	100,0
Totaal	131		

Ter vergelijking: Vlaamse televisie in Vlaanderen

	aant.	abs. %	cum. %
	2	1,5	1,5
	4	3,1	4,6
	2	1,5	6,1
	33	25,2	31,3
	90	68,7	100,0
Totaal	131		

Net zoals Vlamingen vaker naar de Nederlandse televisie kijken dan dat ze naar de Nederlandse radio luisteren, zo is ook in Nederland de Vlaamse televisie populairder dan de Vlaamse radio. Het aantal Nederlanders dat minstens enkele keren per maand Vlaamse televisieprogramma's bekijkt, is ongeveer even groot als het aantal Vlamingen dat elke maand minstens enkele keren naar de Nederlandse televisie kijkt. Wel zijn er wat meer Nederlandse leraren die nooit naar VRT kijken (commerciële zenders kunnen zij immers niet ontvangen), dan Vlamingen die nooit naar Nederland 1/2/3 kijken (29,0% tegenover 16,0%).

Tabel 11: Vlaamse televisie in Nederland: aantallen, absolute percentages en cumulatieve percentages

	aant	abs. %	cum. %
nooit	20	29,0	29,0
zelden	14	20,3	49,3
enkele keren per maand	16	23,2	72,5
enkele keren per week	14	20,3	92,8
dagelijks	5	7,2	100,0
Totaal	69	100,0	100,0

Ter vergelijking: Nederlandse televisie in Nederland

	aant.	abs. %	cum. %
	0	0,0	0,0
	0	0,0	0,0
	0	0,0	0,0
	15	22,4	22,4
	52	77,6	100,0
Totaal	67	100,0	100,0

Leraren uit Nederlands-Limburg kijken opvallend vaker naar de Vlaamse zenders dan hun landgenoten uit andere regio's. Slechts twee van de vijftien Limburgers kijken zelden of nooit naar de Vlaamse televisie. In de overige Nederlandse regio's kruiste (meer dan) de helft 'zelden' of 'nooit' aan, in Midden-Nederland zelfs ruim twee derde (14 pers.). In Vlaanderen zijn de verschillen tussen de regio's veel minder groot. De proportie 'zelden/nooit' varieert hier van ongeveer twee vijfde (West-Vlaanderen, Limburg, Antwerpen/Brabant) tot bijna drie vijfde (Oost-Vlaanderen).

4. Conclusie en suggesties voor verder onderzoek

Personen met familie in het andere deel van het taalgebied vinden we niet alleen in Belgisch- en Nederlands-Limburg, maar ook bij leerkrachten die lesgeven in Lier of Heist-op-den-Berg (regio Antwerpen/Brabant). Bekijken we het volledige leerkrachtenbestand, dan heeft slechts een kleine minderheid familie aan de andere kant van de rijksgrens: 8,2% in Vlaanderen, 5,8% in Nederland. De kans dat iemand vrienden en kennissen heeft in het andere deel van het taalgebied, is heel wat groter: 17,2% (Vlaanderen) en 24,6% (Nederland). De factor regio speelt ook hier een belangrijke rol. Leraren uit Limburg en Antwerpen/Brabant hebben vaker vrienden en kennissen in het andere deel van het taalgebied. In het dagelijks leven ontmoet de overgrote meerderheid van de Vlamingen (77,0%) zelden of nooit Nederlanders. Bij de Nederlandse respondenten krijgen we ongeveer hetzelfde percentage (75,0%) als we vragen of ze Vlamingen in hun naaste omgeving hebben. Inwoners van Antwerpen/Brabant en Limburg ontmoeten verhoudingsgewijs meer personen uit het andere deel van het taalgebied dan West-Vlamingen en Groningers/Drenten.

Als we peilen naar de frequentie waarmee leraren Nederlands het andere deel van het taalgebied bezoeken, zien we opnieuw flinke regionale verschillen. Respondenten uit Nederlands-Limburg steken het vaakst de rijksgrens over. Maar liefst vier vijfde van hen komt minstens vijf keer per jaar in Vlaanderen. Van de leerkrachten uit Belgisch-Limburg brengt de helft elk jaar minstens vijf maal een bezoek aan Nederland. Leerkrachten uit andere regio's steken veel minder vaak de Belgisch-Nederlandse rijksgrens over. Nederland wordt het minst frequent bezocht door de leerkrachten die lesgeven in Ieper en Poperinge (West-Vlaanderen), in Vlaanderen komen slechts zelden leraren die in Groningen of Drenthe werken.

Nederlandse radioprogramma's blijken niet echt populair in Vlaanderen: 86,9% van de Vlaamse leerkrachten geeft aan dat hij/zij er nooit naar luistert. Van de Nederlandse leraren luistert 77,9% nooit naar de Vlaamse radio.

Televisieprogramma's uit het andere deel van het taalgebied zijn duidelijk populairder, maar we mogen die populariteit ook niet overschatten: bijna de helft van de leerkrachten kijkt er zelden of nooit naar. Bovendien zenden Vlaamse en Nederlandse televisieomroepen ook een aantal niet-Nederlands-talige programma's uit. Door naar de Vlaamse of de Nederlandse televisie te kijken kom je dus niet per se in contact met de andere nationale variëteit van het Nederlands.

Uit de enquête blijkt dat heel wat leerkrachten Nederlands relatief weinig contact hebben met het andere deel van het taalgebied en zijn sprekers. Alleen de Limburgers en deels ook de leraren uit Antwerpen/Brabant vormen hierop een uitzondering. Deze vaststelling biedt heel wat mogelijkheden voor interessant vervolgonderzoek. Zo zouden we kunnen nagaan of leerkrachten Nederlands typisch Vlaamse en typisch Nederlandse varianten als zodanig herkennen, en als het om lexicale varianten gaat, of ze de betekenis ervan begrijpen. Een voorbeeld van dit soort onderzoek bij niet-linguïstisch geschoolde proefpersonen is te vinden bij De Clerck (1983 : 67 ff.). Daarbij kunnen we niet alleen denken aan paren als *mazout/stookolie* en *beurtrol/toerbeurt*, maar bijvoorbeeld ook aan constructies als '*Hij durft dat niet (te) doen*', namen van instellingen en organisaties (*RIAGG, OCMW, vzw*) en andere frequent gebruikte letterwoorden (*vut, havo, HOB*). Naast herkennen en begrijpen is er ook verstaan, het kunnen decoderen van klanken. Wederzijdse verstaanbaarheid is niet altijd even vanzelfsprekend. Een concreet voorbeeld: de TROS ondertitelde de Vlaams-Nederlandse reeks *Windkracht 10*, de Nederlandse detectiveserie *Baantjer* krijgt ondertitels in Vlaanderen (zie bv. ook De Foer 2002 : 133-134, Schoenaerts 1996; Vandaele 2001 : 59). Hebben leraren Nederlands nood aan ondertiteling als ze deze series bekijken? Taalonderwijs gaat ook verder dan lessen in woordenschat, grammatica en spelling en de training van vaardigheden als spreken en lezen. We zouden kunnen nagaan of het vaak geringe contact tussen Noord en Zuid implicaties heeft voor wat in het vreemdetalenonderwijs 'kennis van land en volk' ('Landeskunde') heet. Ten slotte zouden we de vragenlijst ook aan andere beroepsgroepen kunnen voorleggen, bijvoorbeeld aan politici, wetenschappers, acteurs of personen die in de mediawereld werkzaam zijn. Deze enquête onder leerkrachten Nederlands kan dan de aanleiding vormen tot en een onderdeel zijn van een ruimer onderzoek naar culturele contacten over de staatsgrenzen heen.

Met dank aan Georges De Schutter en wijlen Kas Deprez voor hun suggesties bij eerdere versies van deze tekst, en met dank aan A. Hagen, die me de bundel *30 jaar vakantiecursussen voor docenten en onderwijzers in België en Nederland* ter beschikking stelde.

Bibliografie

- BEHEYDT, L.
1991: 'Nederlands bij de omroep'. In: L. Beheydt [red.]: *Taal en omroep*. 's Gravenhage, Stichting Bibliographia Neerlandica, p.10-36. [= reeks *Voorzeten* van de Nederlandse Taalunie, 33]
- BILLIET, J., G. LOOSVELDT EN L. WATERPLAS,
1984: *Het survey-interview onderzocht. Effecten van het ontwerp en gebruik van vragenlijsten op de kwaliteit van de antwoorden*. Leuven, Sociologisch Onderzoeksinstituut KULeuven.
- BILLIET, J.B.
1992.: *Methoden van sociaal-wetenschappelijk onderzoek: ontwerp en dataverzameling*. Leuven/Amersfoort, Acco.
- BONTE, L.
2000: 'Geen Groot-Nederland op televisie'. In: *De Standaard*, 21 december 2000, p.14.
- DE BENS, E.
1991: 'De BRT in de pre-VTM-fase: de aanzet tot de dallasificatie van de Vlaamse kijker'. In: L. Beheydt [red.]: *Taal en omroep*. 's Gravenhage, Stichting Bibliographia Neerlandica, p.108-116. [= reeks *Voorzeten* van de Nederlandse Taalunie, 33]
- DE CALUWE, J.
1991: 'Attitudes van Vlamingen tegenover de taal van het Noorden'. In: M. Demoor [red.]: *De kracht van het woord. 100 jaar Germaanse filologie aan de RUG (1890-1990)*. Gent, Studia Germanica Gandensia, Taalkunde 24, p.51-63.
- DE CLERCK, W.
1983: 'Zuidnederlandse varianten. Een lexicologische benadering met sociolinguïstische implicaties'. In: B. Callebaut e.a. [red.]: *Linguïstische en socio-culturele aspecten van het taalonderwijs*. Rijksuniversiteit Gent, Fakulteit Letteren en Wijsbegeerte, p.66-76 [= Handelingen van het 2e Fakulteitscolloquium gehouden te Gent op 24-25-26 november 1982]
- DE FOER, S.
2002: *Onder Hollanders. Een Vlaming ontdekt Nederland*. Amsterdam/Leuven, Balans/ Van Halewyck, 2002, 4de dr.
- DE JONGHE, A.
1943: *De taalpolitiek van koning Willem I in de Zuidelijke Nederlanden (1814 - 1830). De genesis der taalbesluiten en hun toepassing*. Brussel, Steenlandt.
- DEPREZ, K.
1997: 'Diets, Nederlands, Nederduits, Hollands, Vlaams, Belgisch-Nederlands'. In: M. Clyne [ed.], *Undoing and Redoing Corpus Planning*. Berlin/New Nork, Mouton de Gruyter, p.249-312.
- DEPREZ, K.
1999: 'De taal van de Vlamingen'. In: K. Deprez & L. Vos [red.], *Nationalisme in België*. Antwerpen/Baarn, Houtekiet, p.103-116.
- HAGEN, A.
1980: 'Attitudes van leerkrachten tegenover het Standaardnederlands in Vlaanderen'. In: J. Kruijssen [red.], *Liber amicorum Weijnen*. Assen, Van Gorcum, p.164-175.

- HANS, B.
1904: Bijdrage in de *Handelingen van het XXVIIste Nederlandsch Taal- en Letterkundig Congres*, gehouden te Kortrijk in 1902, p.176-184
- KLASSE. MAANDBLAD VOOR ONDERWIJS IN VLAANDEREN.
Uitgegeven door het ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, departement Onderwijs.
Brussel, 1999 (nr.95, mei 1999); 2000a (nr.103, maart 2000); 2000b (nr. 106, juni 2000), 2000c (nr. 107, september 2000)
- KUYPERS, J.
1960: 'Ter begeleiding'. In: *Tien jaar Nederlands-Belgische vakantiecursussen 1951 - 1960*. Wetteren, Bracke, p.V-VI.
- MICHEELS, J.
1874: Brief in *De Toekomst*, 4de reeks, 3de jg., p.397-399
- MICHEELS, J.
1893: *Prudens Van Duyse, zijn leven en zijne werken*. Gent, A. Siffer.
- MOERKERKE, F. K.
s.d.: 'Historisch overzicht van de vakantiecursussen in België'. In: *30 jaar vakantiecursussen voor docenten en onderwijzers in België en Nederland*. 's Gravenhage, Staatsdrukkerij, p.85-97. Druk: Zutphen, Nauta [= publicatie van het Ministerie van Onderwijs en Wetenschappen]
- NEVB,
1998: *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, samengesteld onder redactie van Reginald de Schryver e.a.. Tielt, Lannoo, 3 delen.
- SCHOENAERTS, P.
1996: 'De Bossen van Vlaanderen ondertiteld in Nederland'. In: *Nederlands van Nu*, 44ste jg., nr. 3, p.32-34
- SMAKMAN, D. & R. VAN BEZOOIJEN
1997: 'Een verkenning van populaire ideeën over de standaardtaal in Nederland'. In: *Taal & Tongval*, 49ste jg., Themanummer 10, p.126-139.
- SUFFELEERS, T. J.
1979: *Taalverzorging in Vlaanderen. Een opiniegeschiedenis*. Brugge/Nijmegen, Orion/B.Gottmer.
- SWANBORN, P.G.
1991: *Basisboek sociaal onderzoek*. Amsterdam/Meppel, Boom.
- THEISSEN, S.
1991: 'Een Waalse kijk op Noord- en Zuidnederlands'. In: M. Demoor [red.], *De kracht van het woord: 100 jaar Germaanse filologie aan de RUG (1890 – 1990)*. Gent, Studia Germanica Gandensia, Taalkunde 24, p.39-49
- UFSIA
1994: *Taal- en letterkunde. Germaanse talen. Deel I Kandidaturen*. Brochure samengesteld door de Dienst voor studieadvies en studentenbegeleiding, Antwerpen, UFSIA [= reeks *Studierichtingen aan de Universiteit Antwerpen*]
- UYTTERHOEVEN, M.
1995: 'De TV geeft het (slechte) voorbeeld'. In: *Nederlands van Nu*, 43ste jg., Themanummer *Algemeen Nederlands en Vlaamse varianten*, p.123-125.
- VAN BELLE, W. & K. JASPAERT
1988: 'Het proces van de taalverandering in Vlaanderen rond de eeuwwisseling'. In: *Ons Erfdeel*, 31ste jg., p.375-382.

Leerkrachten Nederlands en het andere deel van het taalgebied

- VANDAELE, W.
2001: 'Weg met dialect op tv. De toegankelijkheid van Nederlandstalige coproducties.'. In: *Onze Taal*, 70ste jg., nr.2/3, p.58-59.
- VAN DAELE, H.
1969: *150 jaar stedelijk onderwijs te Antwerpen 1819 - 1969*. Antwerpen, Stad Antwerpen.
- VAN DE VELDE, H. & M. HOUTERMANS
1999: 'Vlamingen en Nederlanders over de uitspraak van nieuwslezers'. In: E. Huls & B. Weltens [red.], *Artikelen van de Derde Sociolinguïstische Conferentie*. Delft, uitgeverij Eburon, p.451-462.
- MVW [= MARC VAN DE WOESTYNE]
2000: 'Uitzondering Robinson'. In: *De Standaard*, 21 december 2000, p. 14.
- VAN EYCK, H.
1892: Bijdrage in de *Handelingen van het XXIe Nederlandsch Taal- en Letterkundig Congres*, gehouden te Gent in 1891, p.181-187
- VAN HOUT, R., G. DE SCHUTTER, E. DE CROM, W. HUYNCK, H. KLOOTS EN H. VAN DE VELDE
1999: 'De uitspraak van het Standaard-Nederlands: variatie en varianten in Vlaanderen en Nederland'. In: E. Huls & B. Weltens [red.], *Artikelen van de Derde Sociolinguïstische Conferentie*. Delft, uitgeverij Eburon, p. 183-196.

Bijlage

In de Vlaamse vragenlijst werd gepeild naar contacten met Nederland, in de Nederlandse naar contacten met Vlaanderen. Op de verwijzingen naar nationaliteit en deel van het taalgebied na vulden alle leraren echter precies dezelfde enquête in. Onderstaande lijst is een compilatie van beide versies.

1. Heeft u één of meer familieleden met de Nederlandse / Belgische nationaliteit die in Nederland / Vlaanderen wonen?

nee

ja, nl.

2. Heeft u vrienden of kennissen met de Nederlandse / Belgische nationaliteit die in Nederland / Vlaanderen wonen?

nee

ja, ongeveer personen

3. Hoe vaak komt u in Nederland / Vlaanderen? U mag ook korte, niet-toeristische bezoekjes aan Nederland / Vlaanderen meerekenen.

5 maal per jaar of vaker

3 à 4 maal per jaar

1 à 2 maal per jaar

zelden of nooit

4. Welke perso(o)n(en) uit uw naaste omgeving heeft / hebben de Nederlandse / Belgische nationaliteit en is / zijn afkomstig uit Nederland / Vlaanderen?

- O een buurman of -vrouw
- O uw bakker / slager / kruidenier / kapper /
- O collega('s) op school (vul een aantal in)
- O uw huisarts / tandarts / oogarts /
- O anders, nl.
- O Ik heb geen Nederlanders / Vlamingen in mijn naaste omgeving.

5. Media

Luistert u naar de Nederlandse / Vlaamse radio?

- O nee
- O ja O dagelijks
- O enkele keren per week
- O enkele keren per maand
- O zelden

Zo ja: Naar welk soort programma's luistert u dan vooral?

.....
.....

Luistert u naar de Vlaamse / Nederlandse radio?

- O nee
- O ja O dagelijks
- O enkele keren per week
- O enkele keren per maand
- O zelden

Zo ja: Naar welk soort programma's luistert u dan vooral?

.....
.....

Kijkt u naar de Nederlandse / Vlaamse televisie?

- O nee
- O ja O dagelijks
- O enkele keren per week
- O enkele keren per maand
- O zelden

Zo ja: Naar welk soort programma's kijkt u dan vooral?

.....
.....

Kijkt u naar de Vlaamse / Nederlandse televisie?

- O nee
- O ja O dagelijks
- O enkele keren per week
- O enkele keren per maand
- O zelden

Zo ja: Naar welk soort programma's kijkt u dan vooral?

.....
.....